

TÜRKÇEMİZ VE TÜRK DIŞ HEKİMLİĞİ

(Diş Hekimliği Terim Önerileriyle Birlikte)

Prof. Dr. İter Uzel

Diş Hekimi, Ortodonti Uzmanı, Tıp Bilimleri Doktoru (M. Sc. Dr.)
GATA Tıp Fakültesi ve Diş Hekimliği Bilimleri Merkezi Emekli Öğretim Üyesi,
Çukurova Üniversitesi Tıp ve Diş Hekimliği Fakülteleri Emekli Öğretim Üyesi

© Copyright 2025

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN	Sayfa ve Kapak Tasarımı
978-625-375-360-3	Akademisyen Dizgi Ünitesi
Kitap Adı	Yayıncı Sertifika No
TÜRKÇEMİZ VE TÜRK DIŞ HEKİMLİĞİ (Diş Hekimliği Terim Önerileriyle Birlikte)	47518
Yazar	Baskı ve Cilt
İlter Uzel ORCID iD: 0000-0002-1876-9809	Vadi Matbaacılık
Yayın Koordinatörü	Bisac Code
Yasin DİLMEN	MED016000
	DOI
	10.37609/akya.3532

Kütüphane Kimlik Kartı

Uzel, İlter.

Türkçemiz ve Türk Diş Hekimliği
(Diş Hekimliği Terim Önerileriyle Birlikte) / İlter Uzel.

Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2025.

185 s. ; 160x235 mm.

Kaynakça ve Sözlük var.

ISBN 9786253753603

UYARI

Bu üründe yer alan bilgiler sadece lisanslı tıbbi çalışanlar için kaynak olarak sunulmuştur. Herhangi bir konuda profesyonel tıbbi danışmanlık veya tıbbi tanı amacıyla kullanılmamalıdır. Akademisyen Kitabevi ve alıcı arasında herhangi bir şekilde doktor-hasta, terapist-hasta ve/veya başka bir sağlık sunum hizmeti ilişkisi oluşturmaz. Bu ürün profesyonel tıbbi kararların eşleniği veya yedeği değildir. Akademisyen Kitabevi ve bağlı şirketleri, yazarları, katılımcıları, partnerleri ve sponsorları ürün bilgilerine dayalı olarak yapılan bütün uygulamalardan doğan, insanlarda ve cihazlarda yaralanma ve/veya hasarlardan sorumlu değildir.

İlaçların veya başka kimyasalların reçete edildiği durumlarda, tavsiye edilen dozunu, ilacın uygulanacak süresi, yöntemi ve kontraendikasyonlarını belirlemek için, okuyucuya üretici tarafından her ilaca dair sunulan güncel ürün bilgisini kontrol etmesi tavsiye edilmektedir. Dozun ve hasta için en uygun tedavinin belirlenmesi, tedavi eden hekimin hastaya dair bilgi ve tecrübelerine dayanak oluşturması, hekimin kendi sorumluluğundadır.

Akademisyen Kitabevi, üçüncü bir taraf tarafından yapılan ürüne dair değişiklikler, tekrar paketlemeler ve özelleştirmelerden sorumlu değildir.

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A Yenışehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

SUNUŞ

1961 yılında o zamanki adıyla “İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Diş Hekimliği Okulu”na giriş sınavını üçüncülükle kazanarak kaydolmuştum. Okulun eğitim süresi dört yıldır. İlk sınıftaki dört dersten ikisini Fen Fakültesinde bir tanesini de Tıp Fakültesinde okurduk. Bu dört dersten en zor ve ağır olanı ise “Proteze Hazırlık Manipülasyonları” idi. Dersler “el becerisini geliştirme” gerekçesi ile büyük ölçüde okulun köhne bir laboratuvarında pratik çalışmalarla geçirdi. İşin doğrusu çağının çok gerisinde, teorik derslerden yoksun pratik ağırlıklı bir teknisyenlik eğitimi verilirdi. El becerisi geliştirmenin yanındaki diğer gerekçe ise hayata atılınca bu alanın (prostodonti) “maddi getirisinin en fazla olması” idi. Fakat bu da yine çok çelişik bir gerekçe idi. Çünkü altın diş (kuron) yapımını öğretmek için en ilkel metal döküm tekniği olan Eski Yunandan, milattan önceki yüzyıllardan, belki İskenderiye teknolojisinden kalma adına “döküm sapanı” denilen bir merkezkaç aleti kullanılır, döküm maddesi olarak da altın değil hasta ağzında hiç kullanılmayan pirinç alaşımı verilirdi. Oysa o tarihte bile diş hekimliğinde kullanım için döküm makinaları vardı ve Amerika Birleşik Devletleri’nde icat edileli yüz yıldan fazla olmuştu. Elle çevrilerek merkez kaç kuvvetiyle (santrifüj) iş gören bu riskli basit döküm aleti pratik hayatta muayenehanelerde hemen hiç kullanılmazdı.

Başka bir örnek de hareketli protezler için diş dizimi yapma ve çene kapanışını belirlemede kullanılan ilk defa 1861 yılında Amerikalı Diş Hekimi Gibson Bonwill’in (1833-1899) icat ettiği artikülator (eklemgeç) veya benzerlerinin kullanımı öğretilmeyip yerine kapı menteşesine benzeyen ilkel bir alet kullanılması idi. Kısaca el becerisini geliştirme gibi bir saplantı ile bizlere edindirilen düzey, diplomasız diş hekimliği yapanların pratik hayatlarındaki birikimlerinden pek farklı değildi.

Bu eğitim sistemindeki diğer bir teknisyenlik uygulaması da diş yapısı ve çiğneyici yüzeylerini öğretmek için aylarca sabundan diş örneği yaptırılması idi. Nihayet öğrenciler eğitim yılı sonunda ilkel döküm sapanıyla sarı metalden (pirinç alaşımı! etik !) diş kuronu dökümden yine ilkel şartlarda diş protez akriliğini “pişirmeye” (çoğuzlaştırma - polimerizasyon) kadar uzanan uygulamalı bir sınava tabi tutulurlardı. Kısaca, bu dört yıl prostodonti’nin yoğun öncelliği altında ve çağına göre geride bir eğitimle geçirdi.

Öte yandan Batı'da geliştirilen birçok yeni yöntem, alet ve biyomateryel ülkemize hiç girmediği hâlde orada aşılıp demode olurdu. Oysa sahada diş hekimliği gerçekten çok değerli bir meslekti ve böyle biyolojik bir tıp mesleğinde hekim adayına güncel teknolojinin öğretilmesi, alet ve malzemenin tanıtılması ve bunun öğrencilerin beynine kazınmaması için hiçbir neden yoktu. (Bu eleştiri eğitimi verenlere dile getirildiğinde kendi bilgisizlik ve ilgisizliklerinin yerine ülke ekonomik koşullarının yetersizliğini gerekçe gösterirlerdi.)

1908'de İstanbul'da açılan okuldaki bu yanlış eğitim programıyla yetişenler daha sonraki okulların **çekirdek kadrolarını** da yetiştirdi ve ne kadar "**çağdaş eğitim yaptırıyoruz**" dense de izleri günümüzde istisnasız tüm fakültelerde büyük ölçüde yaşanmaya devam eden bir mesleki görüş ortaya çıktı. İşte bu gerçeği yansıtan bir örnek günümüzde bile eğitime yeni başlayan öğrencilere hâlâ "diş yontmaları" için sabun kalıpları satın aldırılmasıdır.

Aslında bu alanda eğitim veren öğretim üyeleri önemli bir eğitim etiği ihlali yaptıklarını hiç akla getirmemektedirler. Çünkü bir hekimin ilk görevinin sağlığı ve organları korumaktır. Bir sağlık eğitim kurumuna daha ilk adım atarken bu temel koruyucu diş hekimliği ilkesinin aşılması gerekirken yerine yedek parça imal eder gibi protez yapımı öğretilmekte, bunun etik sakıncaları olduğu ve geleceğin hekiminin bu yanlış bakış açısıyla yetişeceği düşünülmemektedir. **Nedense bir tıp öğrencisine eğitiminin ilk yılında kol-bacak protezi yaptırmanın öğretilmediği hiç sorgulanmamaktadır.**

Meslek eğitimindeki boşluğu hem bir askeri tıbbiyeli olarak hekimlerle öğrencilikten itibaren ve daha sonra da hastanelerde iç içe olduğumuzdan, hem de içgüdüsel olarak fark etme mutluluğuna eriştim ve 1973 yılında GATA'da ortodonti bölümünde asistanken İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesinde dışarıdan Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsüsünde doktora çalışmalarına başladım. Çünkü tıp tarihi de öteden beri çok ilgi duyduğum bir alandı. Yabancı dil sınavını pekiyi dereceyle kazandım ve doktora hocam bu alanın Türkiye'deki kurucularından olan Prof. Dr. Bedi Nuri Şehsuvaroğlu (1914-1977) bana "*İlk Türkçe Tıp Yazmalarının Diş Hekimliği Bilimi Açısından Değerlendirmesi*" ni tez konusu olarak verdi. Benim için yeni ve başka bir alan olsa da elimden geldiği kadar konuyu hem öğrenmeye hem eksiklerimi gidermeye ve hem de kendimi yetiştirmeye çalıştım. Tez savunmamı hocamın erken vefatı ve yurtdışı eğitimine gitmem nedeniyle ancak 1979 yılında kürsünün başına geçen Prof. Dr. Arslan Terzioğlu (1933-2013) döneminde yapabildim ve sınavını da pekiyi derece ile başararak tıp tarihi ve etik alanında diş hekimleri arasında Türkiye'de bir ilk oldum.

Daha sonra Türkçe tıp yazmalarıyla ilgilenmeyi bırakmadım ve birikimimle 1993'te 15. yüzyıl Türk tıbbının başyapıtlarından resimli bir cerrahi eseri olan ve ikinci baskısı 2020'de Türk Tarih Kurumunca yayımlanan Sabuncuoğlu'nun Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'sini ve başka ilk Türkçe tıp eserlerini yayınladım. 2018 yılında iki ciltlik Diş Hekimliği Tarihi kitabım da Quintessence yayınevi tarafından basıldı. Tüm bu çalışmalar bende bilim tarihi, tıp ve diş hekimliği tarihi ve ana dilimiz Türkçemiz hakkında bir sevgi ve ilgi uyandırdı.

Altmış yıldan fazlaya uzanan mesleki öykümü ve doğruluğuna inandığım tespitlerimi yukarıda açıkladım, Türk dili ile ilgili bu ilk kapsamlı çalışmanın kısa öyküsü ise şöyle:

Bundan yirmi yıl önce Çukurova Üniversitesinde görevli iken Türk Dil Kurumunun o dönemdeki başkanı olan Prof. Dr. Haluk Şükrü Akalın'ın önerisi ile Çukurova Üniversitesinde Türkiye'de ilk olarak 2-4 Nisan 2004 tarihinde Diş Hekimliği Terimleri Çalıştayı düzenlendi. İleri görüşlü ve yapıcı bir başkan olan Akalın Hoca daha sonra birçok dalda bilim insanları, akademisyen ve yazarlardan terim çalışma grupları oluşturdu, beni de Diş Hekimliği Terimleri Çalışma Grubunun başına getirdi. Grubumuz yedi yıl çalışarak Diş Hekimliği Terimleri Karşılıklar Kılavuzu hazırladı ve kurum tarafından 2023 yılında yayımlandı. Elinizdeki bu çalışmanın üçüncü bölümü bu kılavuzdan yararlanarak hazırlanmıştır.

Türkçemiz ve Türk Diş Hekimliği üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci Bölümde genel tıp alanındaki tıp terimlerini Türkçeleştirme çalışmalarının toplu tanıtımı ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

İkinci Bölümde Türkiye'de diş hekimliği alanında yapılan terim ve sözlük çalışmalarına, bunların değerlendirilmesine ve önerilerimize yer verilmiştir.

Üçüncü Bölümde Türk Dil Kurumunun yayımladığı yukarıda adı geçen Karşılıklar Kılavuzu'nun Yabancı Dilden Türkçeye Karşılıklar bölümü taranmış ve Ortodonti Uzmanı Dr. Demet Kaya'nın katkısı ile tekrar gözden geçirilerek hazırlanan öneriler sunulmuştur. Bunlardan nasıl yararlanılacağı bu bölümde açıklanmıştır.

Son Değiş Bölümünde yeniden toplu eleştiri ve önerilerimiz yer almıştır.

Son olarak şu hususu da belirtmek zorundayım. Altmış yıllık geçmişimi kendi bakış açımıyla yukarıda ve Türkçemize adanmış bu kitapta dile getirmemi bazı okuyucular yadırgayıp eleştirebilir, hatta bazıları meslek eğitim sürecini küçük düşürdüğüm gerekçesi ile beni kınayabilir. İleride de yer yer görülecek bu eleştiri ve tespitlerimizi yazmamızın nedeni temel sebep olan yanlış başlangıcın önemini vurgulamak ve sinsice gizlenen gerçekleri

genç meslektaşlara açıklamaktır. Türk diş hekimliğinin temel sorunu ile Türkçemizin bu meslekteki durumunu birlikte irdelediğimiz bu kitabımız incelendiğinde görüleceği gibi yaptığımız tüm bu doğru tespitlerin olumsuz yansımalarının meslek hayatının hemen her alanında görüldüğü kadar ana dili kullanma ve terim önerme alanlarına kadar uzandığı da bir gerçektir. Dolayısıyla temel sorunu dile getirmek zorunluluktur.

Özellikle genç meslektaşların artık tıp deyişi ile “kronik bir sistemik hastalık” hâline gelmiş ve onlarla birlikte yaşandığı için alışılabilenmiş ve fark edilemeyen fakat dile getirmekten ve köktenci (radikal) çözümünden kaçınılan bu sorunların temel nedenine ulaşmalarında büyük yarar vardır. Tıpkı tıptaki “neden bilime” (etioloji’ye) dayanarak sağaltım yapmak gibi...

Diş hekimliği terimlerinin irdelenmesi ve terim önerileriyle ilgili bu ilk kapsamlı çalışmamızın tüm okur-yazar diş hekimlerine ve genç diş hekimliği yazarlarına yararlı olması dileğiyle.

Eserin hazırlanma aşamasında önerileri önemli katkıda bulunan ve adını koyan Türk Dil Kurumu önceki başkanlarından Prof. Dr. Haluk Şükrü Akalın’a sözlük bölümündeki katkıları nedeniyle değerli meslektaşım Ortodonti Uzmanı Dr. Emel Kaya’ya ve Akademisyen Yayınevi sahibi ve yönetmeni Yasin Dilmen’ teşekkür ederim.

Prof. Dr. İlter Uzel

Haziran 2024 Princeton NJ (A.B.D.)

dr.ilteruzel@gmail.com

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ..... iii

BÖLÜM 1

NEDEN TÜRKÇEMİZ.....1

Türk Dilinin Tarihsel Gelişimi..... 1

Türkçe'nin Bilim Dili Olmasında Tıp Alanının Yeri 1

İlk Türkçe Tıp Literatürü 3

Fransızca Tıp Öğretimi ve İlk Tepki: Türkçe Tıp Sözlükleri 5

Cumhuriyet Döneminde Tıp Terimlerini Türkçeleştirme Çalışmaları 6

Terimlerin Türkçeleştirilmesine İki Direnç Ve Bir Engel..... 8

BÖLÜM 2

TÜRKÇEMİZ VE TÜRK DIŞ HEKİMLİĞİ EĞİTİMİ.....13

Türkiyede Dış Hekimliği Eğitiminin Başlaması 13

Türkçe Dış Hekimliği Literatürü 14

Dış Hekimliği Terimlerini Türkçeleştirme Çalışmaları..... 15

İlk Türkçe Dış Hekimliği Kitaplarındaki Terimler..... 18

Türkçe Dış Hekimliği Terim Sözlükleri..... 20

Terim Sözlüklerindeki Yetersizliklerin Nedeni 21

Türkçe Dış Hekimliği Dergileri ve Makaleleri..... 22

İlk Terim Çalışma Grubunun Etkinlikleri 25

Türk Dil Kurumu Tarafından Dış Hekimliği Terimleri Çalışma Grubunun Oluşturulması 25

Türk Dili ve Türk Dış Hekimliği İle İlgili Diğer Alanlar 26

Dış Hekimliği Yazarlarına Öneriler 29

SON DEYİŞ30

Kaynaklar ve Notlar 32

BÖLÜM 3

TÜRKÇE TERİM ÖNERİLERİ	37
Açıklamalar	37
Terim Önerilerimize Örnekler	37
Kısaltmalar	40
Sözlük	41

KAYNAKLAR VE NOTLAR

1. Korkmaz, Zeynep (2010): Oğuz Türkçesinin Tarihi Gelişim Süreçleri. *Turkish Studies* (5)1s 1-41.
2. Uzel, İlter (2005): Türkçe Diş Hekimliği Terimleri Üzerine Görüşler. *Türk Dili* (643) s36-47.
3. Ünver, Süheyl (1936): *Uygur Tabâbeti*. İstanbul.
4. Bayat, Ali Haydar (2003): *Tıp Tarihi*. Sade Mat. İzmir. s.202-284.
5. Bk. Adıvar, Adnan (1982): *Osmanlı Türklerinde İlim*. Remzi Kitabevi İstanbul. s. 20-24.
6. Hacı Paşa, Müntehab-ı Şifa'nın ön sözünde neden Arapça yazmadığından özür dileyerek "Üstad hekim bulunmadığı yerde bu kitaptan yararlınsınlar" diyerek eserin Türkçe yazılış amacını açıklar. Bk. Hacı Paşa Müntehab-ı Şifa (1990): Hz. Zafer Önler Türk Dil Kurumu Yay., Ankara s. 9 ve ayrıca Bk. Adıvar a.g.e. s. 135.
5. Ünver, Süheyl (1940): Osmanlı Tababeti ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar. *Tanzimat I* (Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle). Maarif Matbaası İstanbul s.934-936.
6. Bk. Adıvar, A. a.g.e. s.189.
7. Bk. Kazancıgil, Aykut, Adıvar'ın anılan yapıtına yazdığı Ek 53 (s.215).
8. Bernard Lewis (1970): *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çeviri: Metin Kıratlı TTK Basımevi Ankara s 87.
9. Ergun, Rüşti (1976): *Hekimlik Dilinin Türkçeleştirilmesi* (25 Mayıs 1976) günü yapılan bilimsel toplantıda sunulan bildiri.(s. 411-432, s.417).
10. Bk. Kazancıgil, Aykut, a.g.e. s.215.
11. *Lûgat-ı Tıbb Dictionnaire Médical* (1900) : (Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye) Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası, Kütüphane-i Cihan İstanbul.
12. İşçil, Şefik İbrahim, Eliöve, Ali Ulvi (1944-1948) : *Türkçe Hekimlik Terimleri Üzerine Bir Deneme*. Türk Dil Kurumu Yay., Bursa. s. 969.
13. Bk. İşçil, Elöve. a.g.e. ve "Son Söz" s. 970.
14. *Hekimlik Terimleri Kılavuzu* (1978): Türk Dil Kurumu Yay. Ankara..
15. Uzel, İlter (1979): *İlk Türkçe Tıp Yazmaların Ağız Diş Hastalıkları Yönünden İncelenmesi*. İst. Üniv. İst. Tıp Fak. Doktora Tezi No.26.
6. Moses Hamon (1976): "Kompendium" Hz. A. Terzioğlu München.
17. Şerefeddin Sabuncuoğlu (1992): *Cerrahiyetü'l-Haniyye (1465)*. Hz. İlter Uzel, TTK Basımevi, Ankara, C.I., s.129-139,
18. Halil Salih (1921): *Amel-i Tasni'î-Esnan-(Protez)*.
19. Müstakim zade F R. (1929): Harf ve Dil İnkılabı Münasebetiyle Mesleki İstılahlarımız. *Türk Diş Tabipleri Cemiyeti Mec.* 6 (42) : 24-26.
20. Ziya Cemal (1930): *Müfredat-ı Tıp (Fenn-i Tedavi)*. Cumhuriyet Matbaası İstanbul. s. I-II , 21
21. Orhan Aptullah (1930): *Diş Teşrih ve Ensacı*. Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.
22. Belger, Lemi (1958): *Protez (Prosthodontie)*. Kader Basımevi İstanbul.
23. Bilgiç, Şamil (1993) : *Diş Hekimliği Terimleri Sözlüğü*. Nobel Kitabevi, İstanbul.
24. Aras, Yasemin (1998) : *Açıklamalı Diş Hekimliği Terimleri Sözlüğü*. Nobel Yay. 2.Baskı, İstanbul.
25. Yavuzylmaz, H., Ulusoy, M., Kedici, S., Kansu, G. (2003): *Protetik Diş Tedavisi Terimleri Sözlüğü*. Özyurt Mat. Ankara.
26. Bk.H.Ü. *Dişhekimliği Fakültesi Dişhek. Derg.* (2003) : 27(2) : 52-60.
27. Saraç Tahsin (1976) : *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*. C.I-II Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, s.821, s.938, s.821.
28. Bk. Saraç ,a.g.e. s. 173.
29. Bk. H.Ü. *Dişhekimliği Fakültesi Derg.* (2003) : 27(2).
30. Bk.H.Ü. *Dişhekimliği Fakültesi Derg.* a.g.e. s.172.
31. Uzel, İlter (2004): Amasyalı Hekim ve Cerrah Şerefeddin Sabuncuoğlu. *Nokta Mat.*, Ankara. s.88.
32. Bu alandaki önemli bir çalışma Cemal Mihçioğlu tarafından gerçekleştirilmiştir. Bk. Mihçioğlu, Cemal (1997): *Türk Hekimlik Dili*. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara .

33. Rachmati, R. (1930): Zür heilkude der Uiguren. *Akadder Wissenschaften* Berlin s. 461-43473
34. Şerefeddin Sabuncuoğlu (1992): *Cerrahiyetü'l-Haniyye (1465)*. Hz. İlder Uzel, TTK Basımevi, Ankara, C.I s.129-139.
35. Uzel, İlder (2018): *Diş Hekimliği Tarihi*. Cilt:I-II.Quintessence Yay.İstanbul.
36. Uzel, İlder, (2009.): *Yüzüncü Yılında Türk Diş Hekimliği Eğitiminin Eleştirisi*. Çukurova Üniv. Mat., Adana .
37. Özlü, Zeynel (2013): Halk Hekimliğinden Diş Hekimliğine.19 Yüzyılda Osmanlı Devletinde Dişçilik (Erbab-ı Eşnan) . *Belleten* LXVII (279): s. 671-711.
38. Uzel, İlder (2002): *Birinci Milli Diş Tababeti Kurultayı*. TDB Yay. Ankara.
39. Şehsuvaroğlu B.N .(1953): *Ahmedi*. Uzmanlık Tezi, İsmail Akgün Mat., İstanbul.
39. Bk.Uzel, İlder (2018): *Diş Hekimliği Tarihi*. Cilt II s.199.
42. [https : shemmasianconsulting.com/blog/dmd-vs-dds](https://shemmasianconsulting.com/blog/dmd-vs-dds)
- 43 Müstakim zade F. R. (1932): Meslektaşlara bir teklifim. *Türk Diş Tabipleri Cemiyeti Mec.* (9) : 32, s.4.